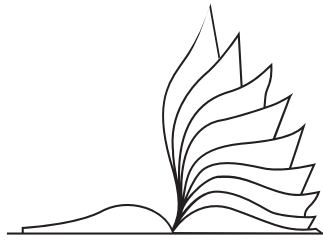

І МУДРАСЦІ, І ВЕДАЎ ХРАМ

ДА 100-ГОДДЗЯ
НАЦЫЯНАЛЬнай
БІБЛІЯТЭКІ БЕЛАРУСІ

Кніжныя гісторыі

Сяргей ШАПРАН

БЕЛАРУСКАЯ АТЛАНТЫДА, або СПРОБА ВІРТУАЛЬнай РЭКАНСТРУКЦЫі КНІЖНІЦЫ ЯНКІ КУПАЛЫ НАПЯРЭДАДНІ ЛЕТА 1941 ГОДА

Заканчэнне. Пачатак у № 6.

**Янка
Купала.**
Не пазней за
1933 г.

Спачатку паспрабуем рэканструяваць кабінет паэта.

Заір Азгур, які пэўны час жыў у доме Купалы па вуліцы Захар’еўскай, 135 (у тым самым доме, дзе ў 1898 г. адбыўся I з’езд РСДРП), згадваў, як выглядаў працоўны кабінет Івана Дамінікавіча: старадаўняе крэсла, некалькі фатаграфій на сцяне і рэчы, падараваныя на юбілей, калі яму прысвоілі званне народнага паэта. Аднак гэта далёка не поўнае апісанне, што дзіўна для З. Азгура з яго фатаграфічнай памяццю скульптара. Справа ў тым, што ў кабінэце абавязкова павінен быў стаяць пісьмовы стол. Дый крэсла бы-

ло, хутчэй за ўсё, не адно, бо паэт нярэдка якраз у сябе прымаў гасцей.

Што датычыць стала, то ён сапраўды быў, нават не адзін – паэт Алесь Звонак успамінаў пра круглы стол пасярэдзіне кабінета, які быў закіданы часопісамі, кнігамі на беларускай, рускай, польскай і чэшскай мовах, і пісьмовы столік каля акна з рукапісамі. А Соф’я Шамардзіна, старшыня Галоўпалітасветы БССР, запамінала на тым століку прэс-пап’е, чарніліцу, попелніцу і нож для разразання кніжных лістоў (ці не той нож, якім Купала потым узрэзаў сабе жывот?)*. У дадатак былі, паводле яе ўспамінаў, некалькі крэслаў і каля глухой сцяны – засланыя беларускай посцілкай канапка. На сценах віселі палотны Уладзіслава Галубка і Уладзіміра Кудрэвіча. І была, вядома, друкарская машынка – пра гэта сведчыла ўжо Уладзіслава Францаўна.

Тут быў нават “пляж”: каля адной сцяны проста на падлозе ляжала марская галька – Купала нязменна прывозіў з поўдня поўны чамадан каляровых, назбіраных на беразе, каменьчыкаў ды марскіх ракавінак. “Здаецца, марская хваля з табой размаўляе, – гаварыў Іван Дамінікавіч Максіму Лужаніну, перасыпаючы ў руках каменьчыкі

* Не выключана, што гэтыя ўспаміны адносяцца да другой паловы 1920-х гг., бо менавіта гэтым часам датуюцца чатыры дарчыя аўтографы Я. Купалы С. Шамардзіной і яе мужу Я. Адамовічу, які пазней, у 1937 г., у атмасферы масавых рэпрэсій скончыў жыццё самагубствам. Аўтографы ў тым ліку такія: “Дарагому і вельмі паважанаму Старшыні Саўнаркому БССР т. Язэпу Адамовічу і слаўнай цётцы Зосі Шамардзінай на добры ўспамін. Янка Купала. 16/V-26 г. Менск”, “Вельмі паважаным і даражэнькім Зосьцы і Язэпу, сваім найлепшым прыяцелям ад шчырага сэрца. Янка Купала. Масква, 5/VII-30” [1, с. 327].

і прыслухоўваючыся да іх шоргату. – *Шкада толькі, што Свіслач за мора не цягне. Улетку я пераходзь дзе хочаш. І костачкі не замочыш. А вясною такога наробиць, клопату не абярэішся.*

І сапраўды, аднойчы вясною рака ўзбунтавалася ноччу так хутка і раптоўна, што праз нейкую гадзіну дом Купалы быў заліты па вокны. Вада хлынула ўсярэдзіну. Іван Дамінікавіч, Уладзіслава Францаўна і ўсе хатнія эвакуяваліся на гарышча разам, дарэчы, з кнігамі. Аднак, нягледзячы на здарэнне, Купала ўсё адно не хацеў сыходзіць далёка ад ракі і два дзесяцігоддзі пражыў пераважна на берагах Свіслачы – на вуліцах Захар’еўскай і Кастрычніцкай. Ён любіў вялікую ваду. Між іншым, калі ў 1930-я гг. праектавалася паркавая зона ўздоўж Свіслачы, Купалаў домік вырашана было не руйнаваць, а пакінуўшы на месцы, захаваць...

Аднак што яшчэ дагычыць кабінета: кніжных шафаў Алесь Звонак не згадваў, затое пісаў пра іх Заір Азгур – былі дзве невялікія. Іншыя госці ўспаміналі звычайна адну шафу, з чаго вынікае, што бібліятэка была, мабыць, не такой ужо вялікай. Зрэшты, памятаючы пра аберацыі чалавечай памяці, не будзем спяшацца з высновамі, а назавём кнігі, якія дакладна тут былі.

Пачнём з выданняў Якуба Коласа, які, паводле Купалавага прызнання з ліста да Л. Клейнбарта (ад 11 студз. 1929 г.), быў бліжэйшы яму за Максіма Багдановіча *“своим жизненным чувством”* [1, с. 276]. Найперш гэта, відаць, “*Batrak*” і “*Jak Jurka zabahaciej*”, што Купала рэцэнзаваў у 1913 г. А ці былі “*Песні-жальбы*” (1910), “*Нёманаў дар*” (1913), “*Казкі жыцця*” (1921), “*Дрыгва*” (1934)? Маглі быць, прычым разам з “*Новай зямлёй*” (1923) і двухтомным Зборам твораў (1928). Праўда, на гэты конт захавалася толькі адно сведчанне – паводле запісаў Максіма Лужаніна. Я. Колас аднойчы расказаў: «У мяне з Янкам такая размова была. Ён падараваў мне новы том. Я і ўзяўся за кнігу. Засланіў “*Курган*” мне ўсю работу: хаджу, паўтараю. Дацягнуў да вечара і не ўтрываў: дай схаджу да Купалы, скажу яму, што вельмі добры твор. Аж тут сам Купала на маім панадворку.

Янка гаворыць: “*Ведаеш, Каласок, якое здарэнне? Я ўвесь дзень твайго “Сымона” чытаў. Прыбіліся да мяне спачатку радкі: “Восень прала кужаль тонкі, павуціння белы лён”. Пачаў шукаць той раздзел, ды неўзаметку ўсю кніжку прачытаў. Вось прыйшоў табе сказаць.” Я паказваю на кіёк, кажу, што сам з тым самым намерам выбіраўся да яго. Пасмяяліся мы і замачылі крыху ўзаемнае прызнанне...»*

Такім чынам, без ваганняў ставім у Купалаву кніжную шафу “*Сымона-музыку*” і з агаворкай – яшчэ тры выданні Я. Коласа: “*Batrak*”, “*Jak Jurka zabahaciej*” і “*Новую зямлю*”. І каб далей не губляцца ў здагадках, прачытаем уважліва лісты паэта.

Вось, да прыкладу, Я. Купала піша 2 чэрвеня 1913 г. Браніславу Эпімаху-Шыпілу: “*Перачытваю зараз белар[ускія] этнагр[афічныя] зборнікі – Шэйна, Смаленскі, апісанне Магілёўск[ай] губ[ерні] і др...*” [1, с. 236]. Гаворка можа ісці пра наступныя зборнікі этнографа і фалькларыста Паўла Шэйна, якія, мусіць жа, былі ў Купалы: “*Рускія народныя песні*” (1870), “*Беларускія народныя песні*” (1874), “*Велікарус у сваіх песнях, абрадах, звычаях, вераваннях, казках, легендах і т. п.*” (т. 1, вып. 1-2, 1898–1902), “*Матэрыялы для вывучэння побыту і мовы рускага насельніцтва Паўночна-Заходняга краю*” (т. 1–3, 1887–1902).

Звяртаўся Купала і да рускага паэта Апалона Карыньскага (ліст ад 24 лют. 1914 г.), які адным з першых пачаў перакладаць яго вершы на рускую мову: “*Не откажите, пожалуйста, прислать мне тех № журналов, в которых Вы печатали мои переводы. Тут, в Вильне, я не могу отыскать их. Исполните мою просьбу, конечно, только в том случае, если это для Вас незатруднительно. Ежели у Вас нет под рукой этих журналов, то потрудитесь и напишите в редакцию, чтобы оттуда выслали прямо по моему адресу наложенным платежом*” [1, с. 238]. Тут згадваецца публікацыя перакладаў вершаў Купалы ў часопісах “*Педагогический листок*” (1914, кн. 1, 3; 1915, кн. 5; 1916, кн. 2) і “*Весь мир*” (1914, № 33), у газеце “*Трезвая жизнь*” (1913, снежань).

Ці вось зварот паэта ад 11 жніўня 1918 г. у рэдакцыю газеты “*Дзянніца*” (першая савецкая газета на беларускай мове, што выходзіла ў Петраградзе, рэдактарам быў Цішка Гартны): “*Будзьце ласкавы выслаць мне 9, 10 і 13 нумар “Дзянніцы”, каторыя недзе ў мяне загубіліся, а гэта мне вельмі патрэбна для камплекту. За высылку буду шчыра ўдзячны*» [1, с. 245].

Варта ўдакладніць: Купала звярнуўся ў “*Дзянніцу*”, відаць, таму, што некаторыя яго рукапісы і кнігі за два гады да гэтага бяспследна зніклі, пра што ён паведамляў Б. Эпімаху-Шыпілу (ліст ад 13 крас. 1919 г.): “*Бачыце, паночку, рэч у тым: мяне тут у Мінску страшэнна абакралі. У 1916 г. я пакінуў пяць скрынь з кнігамі, рукапісамі і іншымі пісьменнымі матэрыяламі ў беларускай кнігарні пад апеку Уласава і Лявіцкага. Цяпер, як прыехаў у Мінск, то і следу ад усяго гэтага не знайшоў. Раскралі ўсё, – і хто? – свае ж беларусы, каб ім ні дна ні пакрышкі. Вельмі шкода рукапісаў і кніжак. Некаторых кніжак цяпер за ніякія грошы не дастану, як, напр., *Статут Літоўскі*”. І следам звяртаўся з просьбай: “*І тое яшчэ найгоршае, што тут у Мінску няма ніводнай дарэчнай бібліятэкі, дзе б можна было карыстацца з кніг болей паважных. Цяпер я крыху заняўся студ’ёваннем славянскай міфалогіі агулам і беларускай у часнасці. Але, як ужо сказаў, бяда з кніж-**

камі. Можа, Вы, паночку, мне ў гэтым памаглі б? У Петраградзе выйшла кніжка ў 1916 г. Зяленіна “Очерки славянской (ці рускай) мифологии”. Дык вось ці не маглі бы мне, паночку, выслать гэту кніжку наложан[ай] платай? Буду вельмі і вельмі ўдзячны. І агулам, можа, паночку, у Вас знайшліся б якія дублеты кніжак, дык прасіў бы Вас адступіць іх мне. Бо, як і сказаў, – укралі ўсё: Шэйна, Карскага, Раманава і г. д.» [1, с. 248].

Што да філолага-славіста, этнографа і фалькларыста Яўхіма Карскага, то размова, мусіць, ідзе пра яго фундаментальную працу “Беларусы”, якая выходзіла ў 1903–1922 гг. І хоць першыя тамы ў Купалы ўкралі, але можна меркаваць, што шматтомная манаграфія гэтага аўтара ў яго ўсё ж была – так думаем хоць бы таму, што неўзабаве ён пачаў ліставацца з Яўхімам Фёдаравічам і 29 сакавіка 1920 г. звярнуўся з просьбай: «Таксама прасіў бы пакінуць для мяне 2-і т. (ч. II і III) Вашай працы “Белорусы”» [1, с. 255]. Гэта азначае, што першы том у Купалы без сумнення быў.

Пры згаданні ж кніг археолага і этнографа Еўдакіма Раманава Купала мог мець на ўвазе яго 9-томны “Беларускі зборнік” (1886–1912), а таксама працы па этнаграфіі, фальклору, гісторыі, археалогіі і мове беларусаў. Паколькі падобная літаратура дужа яго цікавіла, наўрад ці ён спыніўся ў пошуку дублікатаў украдзеных выданняў.

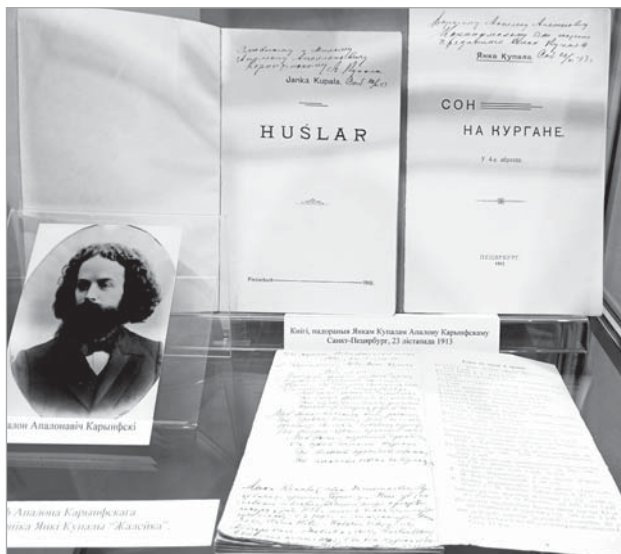
Ці вось ён піша ў лісце да рускага паэта Івана Белавусава (аднаго з першых сваіх перакладчыкаў, укладальніка першага зборніка твораў на рускай мове): «Льщу себя надеждой иметь Ваши оригинальные переводные произведения, кроме “Кобзаря”, который у меня уже имеется от г. Турука» [1, с. 246]. А наступным разам дзякуе: “В заключение позвольте поблагодарить Вас, Иван Алексеевич, за присланные Вами книги. Это для меня очень

и очень милая памятка” [1, с. 247]. І яшчэ ў адным пасланні паведамляе, якія менавіта кнігі І. Белавусава ў яго ёсць: «Из Ваших книг у меня имеются: “Стихотворения” – кн[изигоиздательств]во “Утро”, затем “Из песен о труде” и “Кобзарь” да еще “Биографический очерк” Е. Шведера. Буду очень благодарен, если что-нибудь еще пришлет».

Між іншым, далей Я. Купала, згадваючы рускага паэта і журналіста Апалона Карынфскага, чарговым разам паведамляе пра сваю недарэчную прапажу (ліст ад 25 крас. 1919 г.): «Имел я его почти всего произведения, да случилась с ними беда. В начале войны пришлось сложить свою библиотеку в одном месте на хранение, и очень неудачно. Расхитили мне книги все до одной. А имелись редкие экземпляры, в особенности по белорусоведению. Но ничего не попишешь – пропало» [1, с. 249].

Гэткім чынам, кнігі А. Карынфскага вымушаны будзем “прыбраць” з Купалавай бібліятэкі, а гэта, відаць, апроч паэтычных зборнікаў, працы на гісторыка-этнаграфічную тэму, якая дужа цікавіла паэта: “Народная Русь: круглый год сказаний, поверий, обычаев и пословиц русского народа” (1901) і “Трудовой год крестьянина” (1904). (Дарэчы, у адрозненне ад Купалы Карынфскі здолеў зберагчы кнігі з аўтографамі, яны цяпер захоўваюцца ў музеі песняра: “Славному и милому Аполлону Аполлоновичу Коринфскому. Я. Купала. СПб., 23/XI-13 г.”; “Глубокоуважаемому и дорогому Аполлону Аполлоновичу Коринфскому в знак искренней признательности и уважения к его чудному таланту. Янка Купала. СПб., 23/XI-13 г.” – дарчыя надпісы на “Шляхам жыцця” і шостым томе Збору твораў [1, с. 347].) Зрэшты, замест згубленых кніг А. Карынфскага (аднак нельга выключыць, што ў далейшым Купала ўсё ж прыдбаў дублікаты страчаных выданняў) дададзім тры выданні І. Белавусава і працу Е. Шведара “Певец природы Иван Алексеевич Белоусов” (1918).

Увогуле, лісты Я. Купалы да І. Белавусава – своеасаблівы даведнік па бібліятэцы паэта, бо вось што, напрыклад, паведамляў Іван Дамінікавіч іншым разам (4 мая 1919 г.): «Я очень обрадовался, узнав из Вашего письма, что Н. А. Янчук* собирается выслать мне кое-какие книги. Действительно, я об этом его просил. Дело в том, что здесь в Минске нет ни одной приличной библиотеки, и достать серьезную книгу не представляется никакой возможности. В особенности книг, касающихся белорусоведения и вообще

Кнігі Янкі Купалы з дарчымі надпісамі паэту Апалону Карынфскаму. Фрагмент экспазіцыі Дзяржаўнага літаратурнага музея Янкі Купалы.

* Янчук Мікалай Андрэвіч (1859–1921) – беларускі, украінскі і рускі гісторык, этнограф, фалькларыст, літаратуразнавец; пачынальнік беларускай музычнай фалькларыстыкі. Напісаў музыку да верша “Нашай Ніве” (1911) Я. Купалы. Актыўна ўдзельнічаў у рэдагаванні кнігі “Избранные стихотворения в переводах русских поэтов” Я. Купалы (1919).

славяноведзення, нет ні в продажэ, ні в бібліотеках. Я тепер, прызнаюся Вам, штудірую, інакш, увлекаюся славянскай міфалогіяй, в частнасці пераходным часам язычества в хрысціанства ў нас в Расіі, і па гэтым пытання маю ўсё-наўсё адну кніжонку Анічкава “Язычество и Древняя Русь”. Іскал в Смаленске і здысь в Мінске кнігу Афанасьева “Поэтические воззрения славян на природу” і не нахожу. Вот еслі бы Вы мне, дорогой Іван Алексеевіч, памагалі в гэтым дэле, на ўсю жыццё абязалі бы. Я знаю, што гэтая кніга рэдкая, но дастаць ея ўсё-такі можна. Еслі не купіць, то не змог лі бы хто-нібудзь адолжыць ея на некаторае час – вазвратылі бы в цэласці і сахраннасці» [1, с. 250–251].

Улічваючы тое, як настойліва шукаў Купала працу рускага фалькларыста і этнографу Івана Афанасьева, імаверна думаць, што гэтая кніга ўсё ж была ў ягонай бібліятэцы (не кажучы пра “кніжонку” рускага літаратуразнаўцы Яўгенія Анічкава, што выйшла ў 1914 г. у Пецярбургу).

Здабыць жа яшчэ адну кнігу Іван Дамінікавіч прасіў ужо іншага сябра – Канстанціна Елісеева, які ў пачатку 1920-х гг. жыў у Мінску і быў мастаком БДТ-1 (ліст ад 14 ліст. 1931 г.): «А теперь великая просьба. Достань для меня как-нибудь, хоть бы даже из библиотеки, “Кобзарь” Шевченки на русском языке, но только не в переводе Белоусова – это у меня имеется. Есть перевод более ранний и полный в издании, кажется, “Маяк”... Буду очень рад, если это сделаешь для меня» [1, с. 284].

У 1930-я гг. адзначаліся юбілеі Тараса Шаўчэнка (120 і 125 гадоў), і Купалу прапанавалі “ўзяць на сябе перакладаў і агульную рэдакцыю перакладаў” [1, с. 620]. Так выйшаў вясной 1939 г. “Кабзар” на беларускай мове пад рэдакцыяй Я. Купалы і Я. Коласа, куды былі ўключаны 19 перастварэнняў Івана Дамінікавіча.

Павінны былі быць у беларускага песняра і кнігі рускага паэта Сяргея Гарадзецкага, аднаго з заснавальнікаў – разам з Мікалаем Гумілёвым і Ганнай Ахматавай – акмеізму. І хоць былі яны блізкімі сябрамі, аднак сведчаньняў, якія кнігі Гарадзецкага меліся ў Купалы, не захавалася. Затое ў Купалаўскім музеі зберагаецца ажно дзесяць кніг з ягонымі інскрыптамі, у тым ліку такія: “Милому славному моему другу Сергею Митрофановичу Городецкому. Янка Купала. Москва, 21/X-36 г.”; “Сереже Янка. Минск-Москва. 8/XII-26/XII-1940 г.” [1, с. 335, 336].

Да таго ж вядомы ліст (27 кастр. 1933 г.), дзе Іван Дамінікавіч прасіў сябра даслаць кнігу “Беломоро-Балтийский канал имени Сталина: история строительства” [1, с. 286], якая зацікавіла яго, мусіць, з той прычыны, што ў жніўні 1933 г. Купала ў складзе дэлегацыі беларускіх літаратараў ездзіў на адкрыццё Беларуска-Балтый-

Янка Купала і паэт Сяргей Гарадзецкі. Мінск, 1936 г.

скага канала. Кніга была створана на ўказ ЦВК СССР і пры ўдзеле АДПУ, выйшла пад рэдакцыяй М. Горкага, у ёй сабраны нарысы 36 савецкіх пісьменнікаў. Праўда, ужо праз тры гады, у 1937-м, увесь наклад быў канфіскаваны і знішчаны, але ж, мусіць, не той экзэмпляр, які, верагодна, быў у Купалы.

Пэўна таксама і тое, што ў ягонай бібліятэцы была манаграфія яго першага біёграфу Льва Клейнбарта “Молодая Беларусь. Очерк современной белорусской литературы 1905–1928 гг.” (1928) з раздзелаў пра Купалу, пра якую паэт пісаў аўтару (13 лют. 1929 г.): “...книга Ваша произвела на меня самое лучшее впечатление, о котором я даже и сам не думал. Она так легко, так увлекательно написана, что, читая ее, забываешься, что это критика, а не изящное художественное произведение. Куда Карскому до Вас!” [1, с. 278].

А вось яшчэ нечаканыя падказкі: у лісце да Антона Луцкевіча (ад 3 мая 1920 г.) Іван Дамінікавіч паведамляе, што пасылае нумар “Руні” [1, с. 256] – часопіса, які ён рэдагаваў і які, вядома, таксама меў у хатняй бібліятэцы. Неаднойчы згаданаму Я. Карскаму паэт даслаў нумары часопіса “Вольны сцяг” са сваім вершаваным перакладам “Песні аб паходзе Ігара”, значыць, “Вольны сцяг” быў і ў перакладчыка, то-бок Купалы.

Надалей больш не будзем спасылацца на перыядычныя выданні, дзе друкаваліся творы і пераклады песняра, большасць публікацый, натуральна, была ў ягонай бібліятэцы (што вынікае ў тым ліку з ліставання з Л. Клейнбартам), а гэтыя многія нумары часопісаў і газет, што выходзілі па-беларуску або ў перакладзе па-руску*. Аднак каб “папоўніць” бібліятэку Купалы,

* Каб не стамляць чытача, не станем падаваць увесь спіс (які ўсё адно нельга лічыць поўным), бо агулам гэта не менш за дзевяноста перыядычных выданняў, пачынаючы з “Авадня”, “Беларусі калгаснай” і сканчаючы “Чырвонай краінай”, “Сталинской молодежью” і “Трудом”.

Янка Купала і Якуб Колас. 1935 г. Фота Я. Грунтфеста.

варта з алоўкам прачытаць успаміны ягоных сучаснікаў.

Аповед М. Лужаніна мы цытавалі, таму можна смела залічваць у “нашу” бібліятэку калі не ўсе выданні Лужаніна 1930-х гг., дык хоць бы першыя, якія малады паэт перадаў праз Уладзіслава Францаўну: “Кроки” (1928), “Неаплачаны рахунак” (1930), “Новая ростань” (1930), “Аднагалосна” (1931), “Таласуе вясна за вясну” (1931).

Госці Івана Дамінікавіча зазначалі, што ў яго заўсёды можна было знайсці ўсё найлепшае, што давалі маладыя пісьменніцкія парасткі Беларусі (што, дарэчы, толькі пацвярджае нашу версію пра наяўнасць у бібліятэцы кніг маладнякоўцаў). Прыкладам, Соф’я Шамардзіна (якой і належыць папярэдняе сведчанне) згадвала, што ўпершыню менавіта тут прачытала “Босыя на вогнішчы” Міхася Чарота. Ва ўнісон гучыць і ўспамін Алеся Звонака, які, упершыню патрапіўшы ў дом паэта, крадком убачыў на сталі тоненькую кніжачку з размазанымі клішэ партрэтаў пад назваю “Пунсовае ранне” (1926). У маладнякоўскім зборніку, апроч вершаў двух Янкаў – Туміловіча і Бобрыка, былі надрукаваны і першыя паэтычныя творы самога Звонака.

Або такая згадка прафесара Аляксандра Вазнясенскага: упершыню завітаўшы да Купалы, ён звярнуў увагу, што на яго пісьмовым сталі разам з іншымі выданнямі ляжаў том Міхаіла Лермантава, што выйшаў у 1914 г. пад рэдакцыяй В. Калаша.

Тым часам Пятрусь Броўка называў яшчэ адну кнігу, якая чарговым разам сведчыла пра шырыню чытацкіх інтарэсаў Івана Дамінікавіча: «Асабліва ўсхваляванага бачыў я яго, калі пачалася вайна з белафінамі. Адночы я знайшоў Купалу ў ягоным пакойчыку за “Калевалай”. Ён чытаў выдатны фінскі эпас. <...> Купала даў

“Калевалу” і мне – параіў прачытаць яшчэ раз».

А грузінскі паэт Аляксандр Шанідзэ распавядаў, як Іван Дамінікавіч падараваў на памяць анталогію “Рускія паэты – сучаснікі Пушкіна”. У сваю чаргу Тарэнъ Масэнка цытаваў ліст Купалы, у якім ён прасіў высласць “накладной платай усе творы Пушкіна, якія выйшлі на ўкраінскай мове”. Праўда, Т. Масэнка нічога не піша пра тое, ці выканаў ён просьбу, аднак, мабыць, паэт не адступіўся ад свайго, бо прасіў не аднаго толькі Масэнку, але і іншых “кіеўскіх таварышаў”.

Дапамогай нам і ўспамін бібліёграфа Юліі Бібілы, якая ў 1922–1927 гг. загадвала беларускім адрэ-

лам Дзяржаўнай бібліятэкі БССР, – яна згадвала, як увосень 1920 г. завітвала да Купалы з просьбай дапамагчы з літаратурай для бабруйскай бібліятэкі. (Між іншым цяпер гэта найстарэйшая бібліятэка Бабруйска – яна была адчынена ў 1901 г. з ініцыятывы мясцовых настаўнікаў і носіць імя А. Пушкіна; удзел у фарміраванні яе фондаў брала ў тым ліку ўнучка паэта Наталля Аляксандраўна Пушкіна, па мужу Варанцова-Вельямінава.) Тым разам размова ішла пра кнігі не паэтычныя, а, як гэта ні дзіўна, па гісторыі роднага краю. Пачуўшы незвычайную просьбу, Іван Дамінікавіч адчыніў шафу і пачаў даставаць адну кнігу за адной, адначасна растлумачваючы, чым цікавая кожная. «І вось у мяне ў руках “Беларусь і Літва” Бацюшкава, “Расія” Сямёнава-Цян-Шанскага і яшчэ нейкія кнігі – набралася цэлая вязка», – прыгадвала Ю. Бібіла. Такім чынам, у 1920 г. у кніжнай шафе Я. Купалы дакладна былі выданні: “Белоруссия и Литва: исторические судьбы Северо-Западного края” (1890) рускага гісторыка і этнографа Пампея Бацюшкава і шматтомная манаграфія “Россия. Полное географическое описание нашего отечества...” (1899–1913) пад рэдакцыяй Пятра Сямёнава-Цян-Шанскага, славутага географа і падарожніка, віцэ-старшыні Імператарскага рускага геаграфічнага таварыства, прэзідэнта Рускага энтамалагічнага таварыства і ганаровага члена Імператарскай акадэміі навук і Акадэміі мастацтваў, правадзейнага члена ўсіх расійскіх універсітэтаў. (Заўважым, што ў час падрыхтоўкі даследавання мы не страчвалі надзеі адшукаць названыя кнігі ў Бабруйску, аднак нашы спадзяванні, на жаль, не спраўдзіліся – як адказала загадчыца бібліятэкі імя А. С. Пушкіна Вольга Залеская, падчас Другой сусветнай вайны ў будынак патрапіла бомба, у выніку загінулі біб-

ліятэкары, а кніжны фонд панёс страты – кніг, падараваных Янкам Купалам, не стала.)

У сваю чаргу Пятро Глебка згадваў, як прыхільна адгукаўся Іван Дамінікавіч пра Максіма Танка, калі атрымаў ад яго ў 1936-м зборнік вершаў (відаць, першую яго кнігу “На этапах”) і часопіс “Калоссе” (хоць П. Глебка не назваў, але пэўна гэта быў другі нумар – з першай часткай паэмы “Нарач”, хутчэй за усё, пазней М. Танк мог даслаць тры наступныя нумары “Калосся” з працягам паэмы).

А вось якая гутарка адбылася паміж Янкам Купалам і Пятром Глебкам, дзе называюцца яшчэ чатыры аўтары:

«Я падзяліўся сваімі ўражаннямі ад толькі што прачытаных мною паэм у прозе С. Пшыбышэўскага.

– А вы не паэмы яго чытайце, а прозу або драмы, – параіў мне Іван Дамінікавіч і тут жа дадаў: – Цікава Пляханаў сказаў аб сімвалістах... Ведаеце?

Я адказаў, што не помню.

– Нічога вы не ведаеце, – не то жартам, не то ўсур’ез сказаў Іван Дамінікавіч, дастаў том Пляханава і прачытаў: – “Сімвалізм – гэта нешта на кшталт пасведчання аб беднасці”.

– А вы ж, Іван Дамінікавіч, і самі, здаецца, некалі грашылі сімвалізмам?

– Гэта дык вы ведаеце? Хто гэта вам сказаў? Гэта выдумка. Не кожная рамантыка – сімвалізм. Вы лепш, Петрусёк, чытайце Бялінскага.

На гэты раз Іван Дамінікавіч пайшоў у другі пакой і прынёс кнігу Бялінскага. Ён доўга гартаў том і нарэшце падаў яго мне:

– Чытайце.

Я прачытаў: “Рамантызм, без жывой сувязі і жывога дачынення да іншых бакоў жыцця, ёсць найвялікшая аднабаковасць”.

– Адно і тое ж, – сказаў я.

– Тое, ды не тое. Галоўнае – сувязь з жыццём... І Славацкі быў рамантыкам. Але які гэта вялікі паэт!»

Такім чынам, у Купалавай бібліятэцы дакладна былі кнігі тэарэтыка марксізму Георгія Пляханава, рускага літаратурнага крытыка Вісарыёна Бялінскага* і, з вялікай доляй верагоднасці, кнігі польскіх аўтараў Станіслава Пшыбышэўскага і Юльюша Славацкага.

Апроч таго, успаміны П. Глебкі нездарок даюць яшчэ падказку: кнігі Іван Дамінікавіч захоўваў не толькі ў тых дзвюх шафах, пра якія згадваў Заір Азгур, – былі яны і ў іншым пакоі (дом быў вялікі, адну яго палову займалі сёстры

* Гэтаксама і М. Лужанін згадваў: “Іван Дамінікавіч дастаў з паліцы томік Бялінскага і прачытаў невядомыя мне ў той час радкі аб зайздрасці ўнукам і праўнукам, якія ўбачаць Расію на чале адукаванага свету, заканадаўцам навукі і мастацтва”.

Я. Купалы, у другой паэт жыў разам з жонкай і маці, у якой быў асобны пакой, адзін пакой быў кабінетам, два іншыя, больш прасторныя, служылі сталовай і спальняй). То-бок бібліятэка Купалы была значна большая, чым можна было меркаваць спачатку.

Праўда, тут трэба адзначыць: Азгур гаварыў пра дом № 135 на вуліцы Захар’еўскай, Глебка хоць не назваў адрас, але размова пэўна ішла пра апошні дом паэта па вуліцы Кастрычніцкай, 40. Зрэшты, бібліятэка Купалы, які быў заўзятым кніжнікам і прывозіў кнігі адусюль, дзе бываў, не магла паменшыцца. Той самы Т. Масэнка згадваў, як Іван Дамінікавіч, будучы ў Кіеве, купляў кніжкі, зборнікі песень, альбомаў з рэпрадукцыямі карцін мастакоў, паштоўкі з кіеўскімі краявідамі і пласцінкі для патэфона з запісамі ўкраінскіх песень. З таго часу, калі Азгур жыў у Купалы, прайшло добрых дзесяць гадоў, пасля дома на Захар’еўскай быў яшчэ дом на Правіянецкай (раён сучаснай вуліцы Захарава; тут, дарэчы, жылі Змітрок Бядуля, оперная спявачка Ларыса Александроўская, кампазітар Ісаак Любан і будучы маршал СССР, а тады камандзір 39-га кавалерыйскага палка Георгій Жукаў) і толькі потым – на Кастрычніцкай...

Да нашага спіса ўпэўнена можна дадаць “Слоўнік беларускай гаворкі” Івана Насовіча і “Смаленскі абласны слоўнік” Уладзіміра Дабравольскага, бо вядомы геолог Гаўрыла Гарэцкі згадваў, як аднойчы быў сведкам размовы старэйшага брата Максіма з Я. Купалам: абодвум была даспадобы самаадданая дзейнасць І. Насовіча і У. Дабравольскага па складанні беларускіх слоўнікаў, хоць і жылі яны ў страшэннай беднасці, тым не менш актыўнай творчай працы не спынілі, і гэта выклікала вялікую пашану з боку літаратараў. Цікавасць жа Купалы да “Смаленскага абласнога слоўніка” была абумоўлена яшчэ і тым, што ў ім трапляліся словы, якімі карыстаўся стваральнік “Слова аб палку Ігаравым”, – Іван Дамінікавіч якраз тады падступаўся да перакладу “Слова...”**, а значыць,

** У адным з лістоў (29 сак. 1920 г.) да Я. Карскага Я. Купала звяртаўся з просьбай: «Вы мне казалі, Пане Прафесар, што прывезлі з Варшавы часць сваёй бібліятэкі. Дык ці не знойдзецца цяпер у Вас рэкамендаваных Вамі кніг к перакладу “Слова а палку Ігаравым”, а іменна: пераклад “Слова” Е. Барсава, а такжэ праца Ф. Е. Корша (“Опыт восстановления стихотворн[ого] размера в “Слове” и т. д.). Быў бы вельмі ўдзячны, калі б гэтых кніг Вы мне, Пане Прафесар, пажычылі» [1, с. 255]. Размова, мусіць, ідзе пра манаграфію «Слово о полку Игореве» как художественный памятник Киевской дружинной Руси» (т. 1–3, М., 1887–1889) рускага гісторыка літаратуры, этнографа і фалькларыста Еліпідзіфара Барсава і «Слово о полку Игореве». Исследования по русскому языку» (Т. 2, вып. 6, СПб., 1909) рускага філолага-славіста і ўсходназнаўцы Фёдара Корша. Ці былі гэтыя кнігі ў Купалы? Мабыць, так, бо ў гэты час ён, скончыўшы працу над празаічным перакладам “Слова...” на беларускую мову, працаваў над вершаваным перакладам (завяршыў у верасні 1921 г.).

слоўнік У. Дабравольскага ў яго быў. Разам са слоўнікам І. Насовіча, бо якое інакш магло быць сумоўе з Максімам Гарэцкім? Да таго ж Г. Гарэцкі ўспамінаў, што паэт паказваў кнігі па гісторыі Смаленска і Мсціслава, па этнаграфіі Беларусі і Смаленшчыны. Але што гэта былі за выданні?..

Нарэшце, пэўна вядома, што наступныя кнігі ў Івана Дамінікавіча былі: “Достопамятные дни столетнего юбилея Отечественной войны в Смоленске (1812–1912)” В. Грачова (1913), “Древне-русский город Слуцк и его святыни” (1896), “Минский департамент Великого княжества Литовского (Эпизод из истории войны 1812 г.)” У. Краснянскага (1902), “Краткое историческое описание Смоленского Успенского кафедрального собора” (1894), “Древности Спасо-Ефросиниевского девичьего монастыря в Полоцке” А. Сапунова (без года выдання), “Церемония встречи, проводов и следования Св. Мощей Преподоб. Ефросинии, Княжны Полоцкой, по Витебской губернии с кратким путеводителем по гор. Полоцку, местом положения Св. Мощей” (1910), “Портреты и другие изображения Петра Великого: памяти 30 мая 1872 года” (1872), “Отечественная война 1812 г. в пределах Смоленской губернии” У. Вараноўскага (1912) [2, с. 373–374].

А вядома гэта таму, што ў 1920-я гг. Дзяржаўная бібліятэка БССР набыла частку асабістай бібліятэкі паэта. Праўда, з таго збору збераглося ўсяго шэсць кніг з подпісам Івана Дамінікавіча (роспіс “*Ив. Луцевич*” пераважна на тытульным лісце; першая кніга В. Грачова, з асабістай бібліятэкі Максіма Гарэцкага, бо захавалася дарчы надпіс аўтара: “Глубокоуважаемому труженнику, работнику для блага родины М. Горечкому от *В. Грачева. 30 декабря 1918 г.*”). Яшчэ дзве кнігі з подпісам *Ив. Луцевич* знаходзяцца ў Літаратурным музеі Янкі Купалы, у тым ліку “Жалейка”.

Гэткім чынам, можам дакладна назваць не менш за паўсотню кніг, што дакладна захоўваліся ў Купалавай бібліятэцы.

Аднак на гэтым наш пошук нельга назваць завершаным, бо ў доме паэта былі і яго ўласныя кнігі. Напрыклад, тую ж “Жалейку” 1908 г. аўтар дарыў нават праз дваццаць гадоў. Калі ж паехаў у Грузію, дык прыхапіў з паўдзясятка экзэмпляраў сваёй кнігі, што нядаўна выйшла ў перакладзе па-ўкраінску, – выданне настолькі спадабалася Купалу, што ён хацеў падзяліцца радасцю, гаварыў: “*Але Кіеў мяне так шчыра парадаваў, што пераўзышоў мае спадзяванні...*”

Таму без сумневу “ставім” на кніжныя паліцы тыя выданні, што ўбачылі свет пры жыцці аўта-

ра: “Жалейка” (1908), “Адвечная песня” (1910), “*Huślar*” (1910), “Сон на кургане” (1912), “Шляхам жыцця” (1913, 1933), тры выданні “Паўлінкі” (1918, 1927, 1937), “Раскіданае гняздо” (1919), “Спадчына” (1922), “Безназоўнае” (1925), “Апавяданні вершам” (1926), “Магіла льва” (1927), “На куццю” (1928), “Творы 1918–1928”*, “Адцвітанне”, “За што”, “Песня-байка” (апошнія тры 1930 г. выдання), “Над ракою Арэсай” (1933), “Песня будаўніцтву” (1936), “Прымакі” (1936), “Беларусі ардэнаноснай” (1937), “Хлопчык і лётчык” (1937), “Ад сэрца” (1940), “Для дзяцей” (1940), “Курган” (1940), “Паэмы” (1940), а таксама чатырнаццаць тамоў Выбранага і Збораў твораў**.

Змяшчаем гэтыя кнігі разам з нотамі – Іван Дамінікавіч хоць на людзях не спяваў, але, па сведчанні фалькларыста і спевака Кастуся Пуроўскага, любіў збіраць ноты: калі пачуе дзе новую песню на свае словы, дык абавязкова папросіць перапісаць ноты. (Тут дарэчы будзе згадаць, што яшчэ ў юнацтве ён любіў іграць на скрыпачцы.)

Апроч таго, варта дадаць яшчэ “Беларускія календары” “Нашай Нівы” і калектыўныя зборнікі, куды былі ўключаны творы Я. Купалы***, а таксама яго перакладныя ўкраінскія і рускія выданні, якіх мы налічылі больш за дваццаць****. Плюс пятнаццаць калектыўных пера-

* У пачатку 1930-х усцаліся нападкі на паэта вульгарызатарскай крытыкі (найперш Л. Бэндэ), у выніку з выходам некаторых кніг паўсталі праблемы. Так, паводле сведчання пісьменніка Паўла Пруднікава, Я. Купала не ўратаваў сваю кнігу “Творы 1918–1928”, і ў яе старонкі цягам года загортвалі харчовыя тавары ў магазінах Менска (Сачанка, Б. Сняцца сны аб Беларусі... : Літ.-крыт. арт., інтэрв’ю. – Мінск : Маст. літ., 1990. – С. 165). Між тым дакладна вядома, што “Творы” ў самога Купалы былі, бо ён падарыў іх, падпісаўшы, Я. Адамовічу, З. Азгуру і С. Гарадзецкаму.

** Трэці том са Збору твораў (1927) існаваў у дзвюх рэдакцыях: у 1931 г. том, куды ўваходзіла трагікаедыя “Тутэйшыя”, быў канфіскаваны з бібліятэк і знішчаны, але каб Збор твораў не выглядаў няпоўным, на наступны год быў выдадзены новы трэці том, без “Тутэйшых”.

*** Усяго каля сарака выданняў, сярод іх: “Маладая Беларусь” (1912), “Дыяменты беларускага прыгожага пісьменства” (1919), “Выпісы з беларускае літаратуры” (1923), “Маладняк Янку Купалу” (1924), “Беларускі дэкламатар” (1924, 1928), “Вясна пераможная” (1934), “Вялікаму Сталіну: пісьмо народаў Савецкай Беларусі” (1936), “Дванаццаць песень пра нашу непераможную Чырвоную армію, пра яе тварца і натхніцеля Вялікага Сталіна, пра яе палкаводца Клімента Варашылава...” (1936), “Аднаактныя п’есы” (1937), “Радзіме і правадзю: вершы і песні аб Сталінскай канстытуцыі” (1938), “Вянок Т. Г. Шаўчэнка” (1939), “Зборнік вершаў для дашкольных устаноў” У. Луцэвіч (1940) і інш.

**** Перакладныя выданні Я. Купалы па-руску: “Избранные стихотворения в переводах русских поэтов” (1919), “Сборник стихов” (1930), “Над рекой Орессой” (1933), “Под новым солнцем” (1936), “Маленький летчик” (1938), “Алеся” (1940), “Курган” (1940), “Пьесы” (1940), “От сердца” (1941) і сем розных выданняў Выбранных твораў (1919, 1934–1939, 1941); у перакладзе па-ўкраінску: “Над рікою Оресою” (1936) і два тамы Выбранных твораў (1933, 1937); у перакладзе на яўрэйскую мову: “Вершы” (1936), “Вялікаму Сталіну ад беларускага народа” (1938; у суаўтарстве); “Прымакі” (1938).

кладных выданняў*, спіс якіх можна доўжыць – як і ў выпадку з выданнямі іншых аўтараў, да якіх Купала меў непасрэднае дачыненне як рэдактар або перакладчык**.

І, вядома, былі ў Івана Дамінікавіча кнігі пра яго самога***. Пра адну з іх – “Янка Купала ў літаратурнай крытыцы” (1928) – ён пытаўся ў Льва Клейнбарта (ліст ад 11 студз. 1929 г.) [1, с. 278], калі той пісаў манаграфію “Янка Купала. Опыт характеристики литературной и биографической” (праўда, кніга самога Л. Клейнбарта з-за нападак вульгарна-сацыялагізатарскай крытыкі так і не выйшла і ўпершыню была фрагментарна надрукавана толькі праз восемдзесят гадоў, калі даўно ўжо не было ні аўтара, ні паэта [3, с. 168–214]).

Гэткім чынам, наша віртуальная рэканструкцыя дазваляе назваць больш за дзвесце кніг, якія дакладна былі ў бібліятэцы Янкі Купалы. І гэта без уліку перыядычных выданняў, што таксама зберагаліся ў доме на вуліцы Кастрычніцкай, 40.

* * *

Аднак якая паўдэтэктывная гісторыя без разгадкі? Мае адгадку, праўда, частковую, і наша бібліяграфічнае расследаванне. Яна хаваецца за парэпанымі карэньчыкамі рэдкіх, ча-

Рэканструкцыя кабінета паэта ў Дзяржаўным літаратурным музеі Янкі Купалы.

сам унікальных выданняў, што маўкліва стаяць больш за шэсцьдзесят гадоў у кніжных шафах Дзяржаўнага літаратурнага музея Янкі Купалы. Усе гэтыя кнігі, якія ў час стварэння музея збірал Уладзіслава Францаўна Луцэвіч (а каму, як не ёй, было лепш ведаць, чым поўнілася Купалава бібліятэка) і якія наведвальнікі музея бачаць у рэканструкцыях кабінета песняра, з’яўляюцца, па сутнасці, дублікатамі многіх з тых выданняў, што былі ў кніжным зборы Я. Купалы. Каб не стамляць чытача, не станем пералічваць усіх аўтараў, а назавем найперш тых, чые творы, паводле нашага даследавання, сапраўды зберагаліся ў кніжніцы Івана Дамінікавіча.

Гэта “Поэтическая возрѣнія славян на природу: опыт сравнительнаго изучения славянских преданий и вѣрованій, в связи с мифическими сказаніями других родственных народов” А. Афанасьева (1869), вершы і паэмы А. Блока (1936), перакладныя “Повести и рассказы” Ц. Гартнага (1929), некалькі выданняў М. Горкага, паэма “150 000 000” У. Маякоўскага (1937), “Жидь” М. Канапніцкай (1904), выбраныя творы П. Панча (1937), асобныя выданні і тамы са Збору твораў У. Караленкі і Ст. Пшыбышэўскага, “Бывальщины” А. Карынфскага (1900), “Сустрэчы” М. Лынькова (1940), “Новая зямля” Я. Коласа (1934), “Quo vadis” Г. Сянкевіча, “Разгром” А. Фадзеева (1940), “Великоруссь въ своихъ пѣсняхъ, обрядахъ, обычаяхъ, вѣрованіяхъ, сказкахъ, легендахъ и т. п.” П. Шейна (1900), нарэшце, зборнік “Беларуская літаратура XIX ст.” пад рэдакцыяй Я. Купалы (1940). А яшчэ асобныя тамы са збораў твораў В. Бялінскага, Я. Коласа, М. Лермантава, М. Някрасава, А. Талстога, А. Чэхава, выбраныя творы А. Пушкіна (1937) і яго ж асобныя тамы са шматлікіх Поўных збораў твораў (пачынаючы з 1887 г. і заканчваючы 1940-м).

* Размова ідзе пра: “Просторы” (1927), “Гута” А. Нечаева (1928), “Поэзия народов СССР” (1928), “Альманах белорусской литературы” (1929), “Антология белорусской литературы” (1934), “Великому Сталину от белорусского народа” (1936), “Родине и вождо: стихи и песни о Сталинской конституции” (1938), “Двенадцать песен...” (1940) і інш. На карысьць таго, што гэтыя кнігі маглі быць у бібліятэцы паэта, кажа, напрыклад, асобнік “Двенадцати песен...”, што захоўваецца ў Літаратурным музеі Я. Купалы – на форацы рукою А. Александровіча, аднаго з аўтараў кнігі, напісана: “Ив. Шаповалову бойцу, писателю-большевику. 5.XI.36 г.”. Пад дарчым надпісам стаяць аўтографы аўтараў, у тым ліку Купалы.

** “Кацярына” і “Кабзар” Т. Шаўчэнкі (адпаведна 1911 і 1939 гг.), “Беларускі дэкліматыр Чырвоны Дудар” (1924; скл. з Ц. Гартным, А. Ляжневічам), “Беларускі раманс” (1925) з перакладамі Я. Купалы М. Канапніцкай, “Пастух” А. Любчанкі (1929; з украінскай), “Ленін” В. Палішчук (1930; з украінскай), “Медны коннік” А. Пушкіна (1937; з рускай), зборнік “Беларуская літаратура XIX ст.” (1940). Нарэшце, “Зямля” (1928) украінскага пісьменніка П. Панча, з якім Я. Купала не раз сустракаўся і якому падпісаў свае “Избранные произведения”: “Дарагому Пятру Панчу са шчырай пашанай Янка Купала. Масква, з’езд 25/VIII-34 г.” [1, с. 356].

*** Маскоўскае выданне “Янка Купала” (1936) і наступныя беларускія кнігі: “Ля вытокаў лірыкі Янкі Купалы” М. Пятуховіча (1927), “Янка Купала ў літаратурнай крытыцы” (1928), “Янка Купала як прарок адраджэння” А. Навіны (А. Луцкевіча; 1932), “Янка Купала” Л. Бэндэ (1932), “Пяцідзесяцігоддзе народнага паэта Янкі Купалы” (1932), “Трыццацігоддзе літаратурнай дзейнасці народнага паэта БССР Янкі Купалы” А. Дзьякава (1936), “Янка Купала – народны паэт БССР” І. Жыдовіча (1936), а таксама часопіс “Узвышша” (1927, № 1).

Пра шырыню чытацкіх інтарэсаў Івана Дамінікавіча кажуць і імёны іншых аўтараў, што былі сабраныя Уладзіславай Францаўнай: П. Бамаршэ, В. Васілеўская, Ж. Верн, Э. Войніч, А. Герцэн, М. Дабралюбаў, М. Кацюбінскі, А. Майкаў, У. Неміровіч-Данчанка, Стэндаль, П. Трус, А. Упіт, К. Федзін, І. Фефер, І. Франко, К. Хетагураў, А. Цэрэтэлі, І. Чаўчавадзэ. Тут жа захоўваюцца асобныя тамы са шматлікіх збораў твораў А. Астроўскага, І. Ганчарова, М. Гогаля, Д. Грыгаровіча, В. Гюго, Г. Данілеўскага, Ч. Дзікенса, А. Пісемскага, М. Салтыкова-Шчадрына, С. Сяргеева-Цэнскага, Л. Талстога, І. Тургенева, Г. Успенскага, М. Шэлгунова, Ф. Шылера, У. Ціханава, Ф. Цютчава, а таксама У. Леніна, К. Маркса і Ф. Энгельса...

Цікавае таксама выклікаюць “Сказкі і разказы б'лоруссовъ-польшуконъ” А. Сержпутоўскага (1911), шматтомная “Історія руской словесности, древней и новой” А. Галахава (1863) і аналагічныя ёй выданні А. Незяленава і В. Сіпоўскага, “Книга для чтенія по історіі средних вѣковъ”, складзеная гуртком выкладчыкаў пад рэдакцыяй прафесара П. Вінаградава (1914), “Опытъ философіі литературы. Декартъ и французскій классицизмъ” Э. Кранца (1902), “Иллюстрированная історія французской литературы въ 19 вѣкѣ” Л. Пці-дэ-Жульвіля (1908), “Історія греческой литературы” А. і М. Круазэ (1912), “Альманах грузинской прозы” (1934), “Русский фольклор” Ю. Сакалова (1938), “Антология армянской поэзии с древнейших времен до наших дней” (1940), а таксама шыкоўна ілюстраваныя М. Дабужынскім і М. Рэрыхам літаратурна-мастацкія альманахі пецярбургскага выдавецтва “Шиповникъ” (1907–1909), дзе ў ліку аўтараў былі Л. Андрэеў, В. Брусаў, І. Бунін, М. Гарын, Б. Зайцаў, А. Купрын, Ф. Салагуб, А. Серафімовіч, С. Сяргеёў-Цэнскі і граф А. Талстой.

Апроч таго, у бібліятэцы Я. Купалы меліся шматтомныя выданні “Літаратурной энциклопедии” (1929–1935) і “Большой Советской Энциклопедии” (1926–1929, 1931–1938), французска-рускія слоўнікі і “Словарь поэтических терминов” А. Квяткоўскага (1940), кнігі, прысвечаныя А. Пушкіну і М. Горкаму*. Звяртаюць на сябе ўвагу і шматлікія польскамоўныя выданні, іх у Купалаўскім музеі прадстаўлена больш за паўсотню, уключаючы дзве граматыкі польскай мовы 1906 і 1920 гг., “Historia literatury polskiej”

* “Сто лет со дня смерти А. С. Пушкина. Труды Пушкинской сессии АН СССР. 1837–1937 гг.” (1938), “А. С. Пушкин. Нарыс жыцця і творчасці” І. Замоціна (1937), “Горький М. Материалы и исследования. Литературный архив” пад рэдакцыяй С. Балухатага і В. Дясніцкага (1941), “Горьковские чтения. 1938–1939 гг.” пад рэдакцыяй акадэміка І. Лупалы (1940).

К. Крола і Я. Нітоўскага (1912) і варшаўскае выданне Збору твораў Дж. Лондана 1927 г.

Такім чынам, агульнымі – разам з Дзяржаўным літаратурным музеем Янкі Купалы – намаганнямі можа назваць больш за 700 кніг**, якія былі ў бібліятэцы Івана Дамінікавіча напярэдадні лета 1941 г. Аднак лёс яе, як і лёс самога паэта, быў трагічным...

24 чэрвеня 1941 г. гітлераўскія войскі на подступах да Мінска. У горадзе рвуцца бомбы. Іван Дамінікавіч разам з жонкай Уладзіславай Францаўнай спешна пакідае горад. Дома застаецца 84-гадовая маці. Калі праз некалькі гадзін пасля ад'езду Купалы пачалася чарговая бамбэжка, Бянігну Іванаўну ўгаварылі схавацца ў склеп, каб перачакаць страшную страляніну, што толькі ўзмацнялася. Калі побач разарвалася бомба, ад выбуху паадчыняліся аканіцы, дом пачаў гарэць. Пляменнік-хрэснік Купалы Уладзіслаў Раманоўскі, якога Іван Дамінікавіч лічыў за сына, спусціў з ланцуга сабаку, што енчыў ад гарачыні, пасадзіў бабуню Боню на раму веласіпеда і накіраваўся ў вёску. Драўляны дом згарэў дашчэнт. Разам з рукапісным і эпістальярным архівам і бібліятэкай на дваццаць тысяч тамоў, разам з маленькім патэфонам і любімымі грампласцінкамі паэта, разам з чаромхай, што раскашавала пад вокнамі кабінета, і сабакам, які пабег за пагарэльцамі, але потым чамусьці вярнуўся. Напамінам пра дом і Янку Купалу на месцы пажарышча засталася толькі таполя.

Так горка і беззваротна загінула кніжніца Івана Дамінікавіча Луцэвіча. Так незнарок на літаратурнай мапе свету з'явілася яшчэ адна беларуская Атлантыда.

Спіс літаратуры

1. **Купала, Я.** Поўны збор твораў : у 9 т. / Я. Купала. – Мінск : Маст. літ., 2003. – Т. 9, кн. 1 : Пераклады; Эпістальярная спадчына; Дарчыя надпісы; “Расейска-беларускі слоўнік”; Калектыўнае; Службовыя і асабістыя дакументы; Дадагак.
2. **Купала, Я.** Поўны збор твораў : у 9 т. / Я. Купала. – Мінск : Маст. літ., 2003. – Т. 9, кн. 2 : Дапаўненні да папярэдніх тамоў; Летапіс жыцця і творчасці; Дадагак.
3. **Клейнбарт, Л.** Янка Купала. Опыт характеристики литературной и биографической / Л. Клейнбарт // Янка Купала. “Мне сняцца сны аб Беларусі...” : успаміны, эсэ, артыкулы, дакументы / уклад. Г. Шаблінскай. – Мінск : Маст. літ., 2012.

Аўтар шчыра ўдзячны галоўнаму захавальніку фондаў Дзяржаўнага літаратурнага музея Янкі Купалы Надзеі Валер'еўне Саевіч і літаратуразнаўцу, кандыдату філалагічных навук Мікалаю Валянцінавічу Трусу за кансультацыі ў час падрыхтоўкі даследавання.

** Хоць усе без выключэння шматтомныя выданні: “Большая Советская Энциклопедия”, “Литературная энциклопедия”, трохтомная “История русской литературы” і зборы твораў прадстаўлены ў Літаратурным музеі Я. Купалы не поўнымі камплектамі, імаверна меркаваць, што ў бібліятэцы Івана Дамінікавіча была поўная камплектацыя – зыходзячы з гэтага і зроблены падлік.

